

Od bezbożności do pobożności

Benedykta XVI teo-logiczny projekt dla Europy

Streszczenie

Teologia jako dziedzina poszerzająca poznawcze możliwości rozumu o perspektywę wiary okazuje się nieocenionym narzędziem diagnozowania sytuacji współczesnego świata i aksjologicznej oceny zachodzących procesów cywilizacyjnych. Zadaniem teologicznego osądu jest „wykazanie błędu”, które jednak koniecznie pociąga za sobą konstatacje konstruktywne. Ateizm i agnostycyzm, relatywizm etyczny i sceptycyzm epistemologiczny, błędne rozumienie wolności, deformacja założeń i idei demokratycznego państwa to – z teologicznej perspektywy – dostrzegalne dziś w Europie mroczne znaki czasu domagające się chrześcijańskiej odpowiedzi. Fundamentem tej odpowiedzi jest uznanie rzeczywistości grzechu i przyjęcie osobistej i społecznej odpowiedzialności za zło w świecie oraz przywrócenie Bogu absolutnego pierwszeństwa wobec wszelkich ludzkich spraw. Jedynie prawdziwe nawrócenie i pokorne poszukiwanie Boga, rozumiane jako trwały sposób życia, myślenia i postępowania, które będzie przenikało życie osobiste, ale także społeczne, aktywność twórczą, naukową i polityczną, może być źródłem nadziei. Ponowoczesna Europa, by ocalić swe kulturowe i duchowe dziedzictwo, wydaje się potrzebować ostrego słowa Ewangelii, którego jednak raniąca pychę moc w istocie okazuje się życiodajna.

Słowa kluczowe: Bóg, kultura, Europa, teologia, nawrócenie, prawda, wiara, wolność, demokracja, pobożność, bezbożność, ateizm, agnostycyzm.

Chrystologia Soboru Efeskiego

Analiza efeskiej formuły zjednoczenia

Streszczenie

W początkach V wieku wybucha nowy gwałtowny spór w Kościele, który stwarza konieczność zwołania kolejnego soboru. Tym razem powodem jego zwołania były problemy ściśle chrystologiczne, związane z ustaleniem stosunku Bóstwa do człowieczeństwa w Jezusie Chrystusie. Owocem Soboru Efeskiego będzie sformułowana i podpisana dwa lata później, w 433 roku, formuła zjednoczenia. Formuła ta zdumiewa zdolnością do odnajdywania po wielu kontrowersjach równowagi między szkołą aleksandryjską i szkołą antiocheńską. Owocuje to w dokładniejszym określeniu tożsamości Jezusa Chrystusa, Syna Bożego. Z jednej strony prawda o doskonałym bóstwie Jezusa Chrystusa, z drugiej natomiast prawda o Jego doskonałym, niezredukowanym człowieczeństwie, złożonym z rozumnej duszy i ciała. On jest zrodzony z Ojca przed wiekami co do Bóstwa, a «w ostatnich czasach» (Hbr 1,2) dla nas i dla naszego zbawienia narodzony z Maryi Dziewicy jako człowiek. On jest współistotny Ojcu co do Bóstwa i współistotny nam co do człowieczeństwa. Ponieważ nastąpiło zjednoczenie dwóch natur, wyznajemy jednego Chrystusa, jednego Syna, jednego Pana. W obliczu tej tajemnicy rodzi się nasza wiara, że święta Maryja Dziewica jest Bogarodzicą (Θεοτόκος).

Słowa kluczowe: Sobór Efeski; Formuła zjednoczenia; równowaga między szkołą aleksandryjską i antiocheńską; tożsamość Jezusa Chrystusa, Syna Bożego: doskonałe bóstwo – doskonałe, niezredukowane człowieczeństwo; Maryja Dziewica – Bogarodzica.

Oddziaływanie hellenizmu na judaizm

Streszczenie

Zjawisko oddziaływania kultury greckiej na judaizm jest powszechnie znane. Nie trzeba tego udowadniać. Warto się jednak zastanowić nad tym, w jaki sposób to oddziaływanie się rozwijało, w miarę rozwoju kultury greckiej i w miarę rozwoju judaizmu. W niniejszym artykule uwaga będzie zwrócona na etap historyczny zwany hellenizmem. Termin „helleńskość” określa wcześniejszy etap kultury rodzimej, nieskażonej, klasycznej, natomiast termin „hellenizm” oznacza mieszaną kulturę, która występowała zarówno w Grecji, jak i poza jej granicami wskutek pojawienia się imperium Aleksandra Macedońskiego.

Słowa kluczowe: hellenizm, judaizm, środowisko, Palestyna, diaspora, oddziaływanie, kultura, Pismo święte.

Pogląd papieża Franciszka i patriarchy Bartłomieja I na dar stworzenia

Streszczenie

Podsumowując poglądy obydwu hierarchów w dziedzinie ochrony środowiska naturalnego, należy wskazać na dwa główne aspekty tego nauczania. W pierwszej kolejności na uwagę zasługuje tu ogromna wrażliwość i pokora względem daru stworzenia. Poza tym prawdziwe zatroskanie o ontologiczno-moralny wymiar całej natury, gdzie nadrzędną rolę odgrywa czynnik antropologiczny jako bezpośrednio oddziałujący na rzeczywistą komunikację z wszelkim istnieniem. Drugą zaś nie mniej ważną inspiracją prawidłowej relacji z bytem stworzonym jest działanie w imieniu i na jego rzecz w każdym czasie. Powinność ta spoczywa na każdej jednostce ludzkiej i całym społeczeństwie ludzkim tego świata ze względu na zachodzące między nimi głębokie więzi i wyzwanie przyszłe. **Słowa kluczowe:** papież Franciszek, patriarcha Bartłomiej I, stworzenie, środowisko, natura.

Słowa kluczowe: papież Franciszek, patriarcha Bartłomiej I, stworzenie, środowisko, natura.

Asceza w Duchu Świętym **Integralność natury i łaski w świetle pneumatologii**

Streszczenie

Tytuł artykułu oddaje specyfikę ascezy chrześcijańskiej: jest to asceza w Duchu Świętym. Wszelkie tendencje eklektyczne, łączenia praktyk ascetycznych z różnych religii i aplikowania ich do chrześcijaństwa, grozi zniekształceniem samej idei uświęcenia człowieka w Duchu Świętym. W procesie przeobstwienia inicjatywa i plan boskiego działania względem człowieka należy do Parakleta. Autor artykułu jest dogmatykiem, dlatego przy użyciu metody dogmatycznej oraz źródeł biblijnych i patrystycznych dowodzi ścisłej zależności pomiędzy doktryną chrześcijańską o łasce a praktyką ascezy w Duchu Świętym. Praktykowanie ascezy, bez jej doktrynalnego umocowania doprowadziło w efekcie do jej odrzucenia, jednakże doktryna chrześcijańska o nowym narodzeniu i uświęceniu w Chrystusie domaga się od chrześcijan powrotu do ascezy.

Słowa kluczowe: asceza, pneumatologia, Duch Święty, natura i łaska, przeobstwienie, uświęcenie.

Peregrynacje maryjne na Pomorzu Zachodnim

Streszczenie

Pomorze Zachodnie uświęcone obecnością maryjną w swoich historycznych miejscach kultu – zniszczonych w okresie protestantyzmu – domagało się ich odtworzenia i powołania nowych. Stąd za rządów bp. Kazimierza Majdańskiego powstały sanktuaria w Siekierkach i Szczecinie, a za abp. Mariana Przykuckiego – 4 nowe – w Brzesku, Resku Choszczynie i Trzebiatowie.

Z pewnością te miejsca kultu wywierają coraz większy wpływ na pobożność maryjną, podtrzymywaną przez liczne maryjne kościoły (279) stanowiące świadectwo wiary i pobożności ludu Bożego, to jednak lud wierny pragnął spotkać się z Królową Polski w Jej Jasnogórskim Wizerunku czy też z Panią Fatimską.

To dzieło rozkrzewiania kultu maryjnego znalazło swoje dopełnienie w siedmiu peregrynacjach wizerunków maryjnych: Pani Rokitniańskiej – w związku z zawierzeniem Polski Niepokalanemu Sercu Maryi (1946 r.); Pani Jasnogórskiej – w związku z Millennium Chrztu Polski (1961-1963), umocnieniem wiernych w czasie stanu wojennego (1982), podziękowaniem za II Pielgrzymkę Jana Pawła II do Ojczyzny (1983) i rozbudzeniem wiary w ludzie zachodniopomorskim w spokojnym trwaniu u stóp Maryi (1990-1991); Pani Fatimskiej – w związku z podziękowaniem za koronację przez papieża Jana Pawła II pierwszej figury fatimskiej w Polsce (1988) oraz obudzeniem ducha pokuty u wiernych (1996).

Słowa kluczowe: sanktuaria maryjne, pobożność maryjna, Pomorze Zachodnie, archidiecezja szczecińsko-kamieńska, Obraz Jasnogórski, figura fatimska.

Teologiczna wymowa maryjnego tytułu „Przyczyna naszej radości” w ujęciu papieża Franciszka

Streszczenie

Lud chrześcijański przyznał Maryi tytuł „Przyczyna naszej radości”. Pozdrawia i wzywa Ją nim w liturgii (*mszał maryjny*) i pozaliturgicznych aktach kultu (*Litania loretańska*), żeby radość, jakiej Ona doświadczyła od Boga, stawała się także jego radością. Nasuwają się zatem pytania: dlaczego Maryję nazywamy „Przyczyną naszej radości”? Jaki teologiczny sens kryje ten tytuł? Artykuł poszukuje na nie odpowiedzi w nauczaniu papieża Franciszka, który mocno akcentuje wartość chrześcijańskiej radości. Przyznaje on temu tytułowi dwojaki sens: dostrzega w Maryi współprzyczynę radości i jednocześnie jej wzór dla Kościoła. Oba motywy wyznaczają zatem zasadniczą strukturę artykułu. Punkt pierwszy wskazuje, że Maryja, współpracując w zbawczym dziele Syna, okupiła swój udział w objawianiu radości ofiarą macierzyńskiego serca. Chrystus przyniósł nam radość zbawienia przy Jej współudziale. Drugi punkt prezentuje Maryję jako przewodniczkę na drogach chrześcijańskiej radości. Uczy Ona, że prawdziwa radość pochodzi od Boga, jest owocem uległości natchnieniem Ducha Świętego, a także współpracy z łaską, przejawia się w służeniu bliźnim, a szczególnie niesieniu im Ewangelii, Dobrej Nowiny, natomiast swoje ostateczne spełnienie osiąga ona w chwale nieba.

Słowa kluczowe: Maryja, Przyczyna naszej radości, tytuły maryjne, papież Franciszek.

Ustawodawstwo cesarskie dotyczące herezji eunomian na podstawie XVI księgi *Kodeksu Teodozjusza*

Streszczenie

W pierwszych wiekach historii Kościoła pojawiło się wiele herezji o charakterze doktrynalnym. Jedną z najbardziej groźnych herezji była doktryna eunomiańska, stanowiąca skrajny odłam arianizmu. Tematyką powyższego artykułu jest zagadnienie ustawodawstwa cesarskiego na podstawie XVI księgi *Kodeksu Teodozjusza*. Zbiór konstytucji cesarskich zawiera edykty i *leges generales* w latach 312–438. Został on podzielony na księgi i tytuły, które wewnątrz ksiąg posiadają porządek chronologiczny. Powyższy artykuł składa się z dwóch części. W pierwszej przedstawiono informacje dotyczące genezy, treści i rozwoju doktryny eunomiańskiej. W drugiej części zebrano i przeanalizowano akty prawne, ustawy cesarskie i dekryty dotyczące eunomian. Analiza tekstów źródłowych ukazuje herezję eunomiańską jako jedno z największych zagrożeń dla życia społecznego. Dlatego ustawodawstwo cesarskie przewidywało konsekwencje prawne dla liderów, wyznawców i zwolenników tej doktryny, jak zakaz spotkań, nauczania, konfiskata mienia, wygnanie czy odebranie praw obywatelskich. Surowość prawa wobec herezji eunomiańskiej wynikała przede wszystkim z faktu, że herezje określano jako *crimen publicum* i była zagrożeniem dla jedności państwa i wiary katolickiej.

Słowa kluczowe: herezja eunomiańska, herezje w Kościele antycznym, arianizm, *Kodeks Teodozjusza*, XVI księga *Kodeksu Teodozjusza*.

Woda nowego stworzenia

Refleksje wokół modlitwy błogosławieństwa wody chrzcielnej

Streszczenie

Sakrament chrztu św. nazywany jest „nowym stworzeniem”. W nawiązaniu do modlitwy poświęcenia wody chrzcielnej ukazujemy kosmologiczne wymiary chrzcielnego obmycia. W oparciu o myśl biblijną, patrystyczną oraz współczesną teologię katolicką oraz prawosławną można powiedzieć, że chrzest św., wraz z innymi sakramentami, jest wyjątkowym miejscem uczestniczenia człowieka, a wraz z nim całego wszechświata w paschalnym misterium Jezusa Chrystusa. Woda w całym swym ubóstwie stała się bezpośrednim przekąźnikiem nowości paschalnego życia. Wszczepiona w nią w Bożym akcie stworzenia zdolność bycia znakiem wyższej i duchowej rzeczywistości (np. rytualne obmycia) w wydarzeniu chrzcielnego obmycia otrzymała pełnię swych możliwości. Dzięki tajemniczy wcielenia oraz uwielbienia Zbawiciela wody chrzcielne otrzymały nadprzyrodzony sakramentalny wymiar, swoją duchową pełnię oraz nowe możliwości – przekazywania pełni życia, nowego stworzenia.

Słowa klucze: modlitwa poświęcenia wody chrzcielnej, chrzest św., kosmos.

Neuropedagogika a wychowanie chrześcijańskie

Streszczenie

Niezwykle interesującym źródłem wiedzy i inspiracji naukowych dla różnych dziedzin nauki i życia społecznego, w tym także dla wychowania i edukacji, stały się w ostatnich latach osiągnięcia obejmujące badanie ludzkiego mózgu, jego funkcji i plastyczności, prowadzone na gruncie neurologii, neurobiologii oraz innych pokrewnych obszarów. Tym samym działalność dydaktyczno-pedagogiczna wzbogaciła się o nowe obszary badań i refleksji, nazywane szeroko neuroedukacją, neurodydaktyką czy wreszcie neuropedagogiką.

Warto zatem postawić pytanie o możliwość wykorzystania założeń i inspiracji wypracowanych w ramach neuropedagogiki we współczesnej edukacji religijnej, a zwłaszcza w pedagogizacji dzieci i młodzieży, osadzonej na chrześcijańskiej koncepcji wychowania.

W niniejszym opracowaniu przedstawione zostaną podstawowe założenia wypracowane i promowane aktualnie w nurcie neuropedagogiki oraz relacja proponowanych rozwiązań względem koncepcji wychowania chrześcijańskiego.

Słowa kluczowe: neuropedagogika, wychowanie chrześcijańskie, edukacja religijna.

Kto jest godzien stanąć przed Panem?
Odpowiedź św. Tomasza z Akwinu w jego komentarzu do Ps 15/14/

Streszczenie

We Wstępie – aby rozwiać błędne, ale rozpowszechnione mniemania o działalności uniwersyteckiej św. Tomasza z Akwinu, który nigdy nie wyklądał swojej *Sumy Teologii*, lecz Pismo Święte – Akwinata jest przedstawiony jako egzegeta Pisma Świętego, ze szczególnym uwzględnieniem Psalmów, wraz z jego metodą egzegetyczną i teorią rodzajów literackich Pisma Świętego, gdyż w jego czasach profesor teologii był *magister in Sacra Pagina*, czyli zajmował się właśnie egzegezą Pisma Świętego. Analiza Ps 15/14/ jest podzielona na pięć punktów: 1 – Główna charakterystyka i podział Ps 15/14/; 2 – Pytanie główne; 3 – Odpowiedź; 4 – Nagroda; 5 – Interpretacja Ps 24/23/3-6 (czyli tekstu paralelnego do Ps 15/14/). Teksty komentarzy Akwinaty są konfrontowane ze współczesnymi komentarzami biblijnymi, co pozwala na zauważenie różnic w podejściu do tekstów świętych, a także dostrzec bogactwo myśli teologiczno-biblijnej i duchowej Doktora Anielskiego. Ta myśl jest nadal bardzo aktualna i pozwala na ciągle trwanie w nauce, moralności i duchowości Kościoła katolickiego.

Słowa kluczowe: Pismo Święte, egzegeza, Namiot, Kościół, Prawo, niewinność, sprawiedliwość, prawda, kłamstwo, nagroda, błogosławieństwo, zbawienie.

Ks. Tomasz NAWRACAŁA

Studia Gnesnensia
Tom XXXII (2018) 211–225

Ardere et lucerer perfectum est.

Motyw śmierci w wybranych mowach żałobnych ks. Floriana Stablewskiego

Streszczenie

Mowy żałobne są szczególnym typem literackim, który na przestrzeni wieków ulegał zmianom i modom tego świata. W Polsce mowy rozwinęły się szczególnie w okresie staropolskim w związku z rozwojem kultury sarmackiej. Na skutek zmian politycznych na przełomie XVIII i XIX wieku mowy żałobne straciły na znaczeniu. Tymczasem wydaje się, że choć nie stanowią one ciekawego materiału do badań literackich, to należy je badać od strony teologicznej. Wypowiadane w ramach nabożeństw wszystkie mowy zawierają treści teologiczne, które oddają stan wiary i teologii w XIX wieku. Niniejszy artykuł przedstawia motyw śmierci w wybranych mowach ks. F. Stablewskiego, który był nie tylko wybitnym pasterzem diecezji w Gnieźnie i Poznaniu, nie tylko wybitnym kaznodzieją, ale także i światłym teologiem.

Słowa kluczowe: śmierć, wieczność, odpłata, cierpienie, nadzieja, świętość, ofiara.

Lektura *Iuvenescit Ecclesia* listu Kongregacji Nauki Wiary z 15 maja 2016 roku oraz analiza jej głównej tezy o jedności pomiędzy darami hierarchicznymi i charyzmatycznymi

Streszczenie

Opublikowany już dwa lata temu list Kongregacji Nauki Wiary zatytułowany *Iuvenescit Ecclesia* wydaje się mieć wciąż ograniczoną recepcję w Polsce. Poza krótkimi notatkami prasowymi dokument nie spowodował w publikacjach większego echa pogłębionej refleksji teologicznej. Niniejszy artykuł podejmuje próbę dokładnego przybliżenia całości treści zawartej w tym dokumencie. Lektura tutaj zaproponowana skupia się na wyjaśnieniu zasadności głównej tezy teologicznej tego dokumentu: jedności pomiędzy darami hierarchicznymi i charyzmatycznymi. Analiza tej afirmacji potwierdza uzasadnione odwołanie się do Soboru Watykańskiego II i do znajdujących się tam wypowiedzi w tej kwestii, zaczerpniętych z fundamentalnych źródeł teologii: Słowa Bożego i starożytnej Tradycji Kościoła. Analiza tego artykułu w swojej konkluzji wyraża jednak niedosyt wyjaśnienia relacji pomiędzy darami hierarchicznymi i charyzmatycznymi. Studium to wskazuje na potrzebę podejmowania wciąż nowych i pogłębionych badań w tej kwestii. Postulat dotyczy zwłaszcza perspektywy wskazanej przez *Iuvenescit Ecclesia*, a mianowicie kwestii rozumienia charyzmatów w ich wymiarze instytucjonalnym. Niektóre bowiem charyzmaty wymagają znalezienia nowych form życia eklezjalnego i nowych regulacji przez Prawo Kanoniczne.

Słowa kluczowe: dary hierarchiczne, dary charyzmatyczne, nowe wspólnoty, Sobór Watykański II, *Lumen Gentium*, Lud Boży, Kongregacja Nauki Wiary.

Lb 11,1-3 jako paradygmat teologii buntu w Księdze Liczb

Streszczenie

Wędrówka Izraelitów z Egiptu do ziemi obiecanej jest bogata w motywy teologiczne. Epizod opisany przez autora biblijnego w Lb 11,1-3 stanowić może formę podstawową kolejnych opisów o buntach na pustyni i streszczenie bardziej rozbudowanych fragmentów. Trudno o jednoznaczne ustalenia co do tego, czy ów passus był chronologicznie pierwszy w stosunku do pozostałych, które ściśle traktują o buntach Izraela przeciwko Jahwe. Analiza egzegetyczna tego krótkiego passusu pomoże wskazać na kolejne elementy opowiadań o szemraniach Izraelitów przeciwko Bogu. Przedstawienie składowych tego epizodu i połączenie ich z innymi fragmentami ma na celu przede wszystkim ukazanie myśli teologicznej autora biblijnego związanej z wystąpieniem przeciwko Bogu. Wydaje się niezbędnym poruszenie tak wielu kwestii, by móc dostatecznie zrozumieć budowaną przez hagiografów teologię buntu w centralnej części Księgi Liczb.

Słowa kluczowe: bunt, szemranie, egzegeza, narracja, pustynia.

Kościół wobec wychowania medialnego pokolenia on-line

Streszczenie

Wymogiem współczesnych czasów – epoki społeczeństwa informacyjnego – staje się edukacja medialna. Dotyczy ona zwłaszcza młodego pokolenia dzieci i młodzieży. Urodzeni w epoce cyfrowej młodzi ludzie mają bowiem na co dzień do czynienia z różnego rodzaju nowymi mediami (Internetem, telefonią komórkową, gramy komputerowymi, odtwarzaczami muzyki itp.), a te mogą przyczynić się do ich rozwoju i wychowania bądź też je utrudniać. Wszystko zależy od tego, w jakim stopniu pokolenie on-line będzie przygotowane do świadomego, krytycznego i aktywnego korzystania z nowych technologii.

Aby zapobiegać różnym zagrożeniom, jakie niosą ze sobą nowe media oraz ułatwiać dzieciom i młodzieży ich wszechstronny rozwój, jak nigdy wcześniej potrzeba zatem dzisiaj wychowania do mediów. Niniejszy artykuł podejmuje to zagadnienie. Wyjaśnia, czym jest to wychowanie, jak się ono dokonuje i jak przebiega zwłaszcza we wspólnocie Kościoła.

Opracowanie ma na celu ukazanie potrzeby przygotowania młodego pokolenia dzieci i młodzieży do odpowiedzialnego i mądrego odbioru nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych i stanowi cenną pomoc dla wszystkich osób odpowiedzialnych za rozwój i wychowanie młodego pokolenia. Adresowane jest głównie do rodziców, wychowawców i nauczycieli, duszpasterzy oraz wszystkich tych, którym nie jest obojętne wychowanie dzieci i młodzieży w zakresie nowych mediów.

Słowa kluczowe: nowe media, technologie informacyjno-komunikacyjne, społeczeństwo informacyjne, wychowanie medialne, pokolenie on-line, Kościół.

Błogosławiona Maryja Dziewica Boża Rodzicielka w tajemnicy Chrystusa i Kościoła

Streszczenie

Opracowanie stanowi egzemplum mariologii kontekstowej, lecz zawężone do historii pierwszej połowy XX wieku. Najświętsza Maryja Panna, Matka Boska w tajemnicy Chrystusa i Kościoła zajmuje szczególne miejsce. Ona jest nowym Stworzeniem, wyjątkowym człowiekiem w jej istnieniu – jest nieskazitelna, jest Dziewicą, jest Matką Boga, zostaje zabrana do nieba. Kard. Stefan Wyszyński na II Soborze Watykańskim ujawnił kluczowy charakter Maryi Panny dla Kościoła i dla każdego chrześcijanina. Triumf Maryi na Soborze stopniowo dojrzewał. To pragnienie spowodowało proklamację przez papieża Pawła VI Matki Boskiej jako Matki Kościoła i wzrost kultu Matki Bożej w Kościele. Na postawę kard. Wyszyńskiego w stosunku do Najświętszej Maryi Panny niewątpliwie wpłynął jego poprzednik, kard. Augustyn Hlond, oraz prawdopodobnie wpłynęła na nią encyklika papieża Piusa XII z 8 września 1953 roku *Fulgens corona* (Promienna korona). Maryja jest chrześcijańskim nauczycielem, świadkiem i pośrednikiem w wypełnianiu woli Bożej.

Słowa kluczowe: kard. Wyszyński, Najświętsza Maryja Panna, Chrystus, Kościół, tajemnica.

Upadek aniołów. Studium z pogranicza teologii i sztuki

Streszczenie

Wraz z buntem aniołów pojawia się zło. Upadek aniołów polega na ich wolnym wyborze i w konsekwencji na radykalnym i niemożliwym do cofnięcia odrzuceniu Boga. Niemożliwa jest ich skrucha. Aniołowie zgrzeszyli pychą, ale Tomasz z Akwinu pisze też o drugim grzechu: zazdrości. Na ich czele stał Lucyfer. Jego upadek i upadek innych aniołów był tematem często obecnym w sztuce. O upadku Lucyfera pisała m.in. także Hildegarda z Bingen. Bunt skutkował m.in. odwróceniem się od miłości Boga, martwą wiarą w Boga, zmniejszeniem się wiedzy mającej swoje źródło w objawieniu tajemnic, zanikiem wiedzy, z której pochodzi miłość, oraz także zatwardziałością. Strącenie aniołów zapoczątkowało też istnienie piekła.

Słowa kluczowe: aniołowie, Lucyfer – Szatan, bunt, zło, upadek, piekło.